

Knut Hamsun er blitt en eksportartikkel – også på film. Et retrospekt av norske filmer med tyske tekster er vist på de 38. nordiske filmdager i Lübeck, og skal siden til Bonn og Berlin. Og resten av verden.

1996 er året med to stort anlagte Hamsun-biografier. Jan Troells «Hamsun» var den kraftigste magneten på de nordiske filmdager, til jul skal vi se Bentein Baardsons kinoutgave av NRKs TV-serie. Nå filmes «Siste kapittel» – av franskmenn.

KNUT HAMSUN:

Fascinerende og farlig - på film

PER HADDAL

Knut Hamsun er Norges stolthet og skam, het det i tyske aviser som har festet seg ved at «det største geni i norsk kulturhistorie» også var «politisk idiot».

Denne splittetheten fengsler også i det landet der han feiret sine største triumfer og fortsatt finnes komplett på forlagslistene. Norsk filminstitutt har forsynt de norske Hamsun-filmene med tyske tekster, har oversatt sitt hefte som presenterer retrospektet, og har dessuten sørget for at Lars Roar Langslets lille monografi foreligger i tysk utgave. Etter de nordiske filmdager skal retrospektet etterhvert til Bonn og Berlin, også i forbindelse med en utstilling som kaster «Blikk mot Norden». Retrospektet er tidligere blitt vist i Paris og i New York, og skal videre til Spania og USA denne vinteren. Også en spansk utgave av heftet finnes.

Farlig å filme

Det er flest utlendinger som har hatt mot til å filme Hamsun. Nordmenn har vært mer realistiske og vist større respekt overfor vanskelighetene.

Det mener filmhistorikeren Trond Olav Svendsen i det flotte heftet Norsk filminstitutt akkompagnerer Hamsun-retrospektet med. Nordmenn har tvilt på at Hamsun lar seg filme, med de talenter og midler som sto til hjemlig disposisjon. Hamsun-filmer er ofte nordiske fellessatsinger, av den grunn, får vi legge til.

Dessuten utspiller Hamsuns romaner seg i sjelelige landskaper som kameraøyet ikke uten videre kan tiltvinge seg adgang til, sier Svendsen litt pessimistisk. Det er vel alle helst et spørsmål om talent, kan vi tilføende spørre.

MARKENS GRØDE: Norsk, 1921

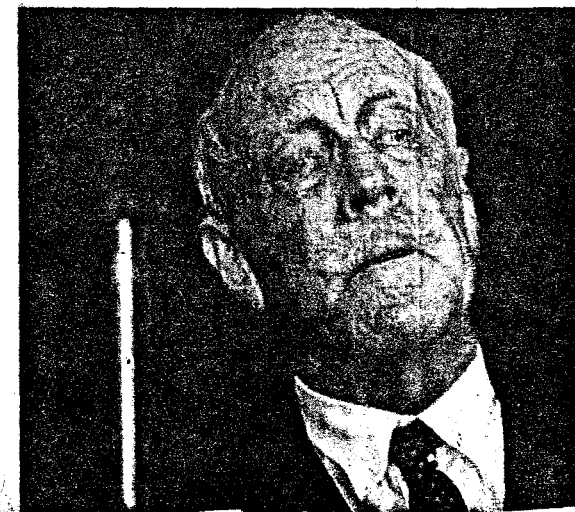
PAN: Fem akter og en epilog, norsk, 1922

SULT: Nordisk filmperte fra 1966

PAN: Norsk/dansk, 1995

110651

Landstrykere

De senere og «episke» verkene kan bare filmes med stort oppbud av ressurser. Svendsen nevner det ikke, men Norsk Film AS mistet en direktør og ble revet i grøften av «Landstrykere», med en av de største budsjettoverskridelser i vår filmhistorie.

Litteraturhistorikeren Øystein Rottem peker på det anerkjente faktum at Hamsuns overlegenhet ligger i det språklige stilistiske. Det er besværlig å finne et dekkende visuelt uttrykk for den ganske spesielle atmosfære som Hamsuns stil formidler. Bare dansken Henning Carlsen har lyktes med «Sult», mens andre avspeiler lite av Hamsuns dybde, ironi og tvevdygheit. De holder fast ved fabelen om de romantiske outsiders eller beskrivelser av ulike samfunnsgrupper med lystige begivenheter og livlige figurer. Tyskerne har vel også et særtrekk med sin «Himant»-tradisjon, med den spesielle form for hjemstavnsdiktning.

Katt og mus

Ironien stiller seg i veien for den vellykkede film. Teksten har skjult rom hvor figurene og handlingen er svakt belyst, hvor forfatteren leker katt og mus med menneskene. Figurene spiller roller og bærer masker, avgir en aura av uvissheit. Film bygger på den antagelse at det finnes en forbindelse mellom et menneskes ytre og indre. Hamsun tviler på det. Figurene er skuespillere som bærer masker for å skjule sin identitet.

Hamsun beskjefteger seg med disse maskene. Hans livsforståelse er snakespearsk. livet er en scene og en illusjon, eller «humbug» som Hamsun sier, fremhever Rottem.

Hamsun unngår ofte å gi sine figurer en fortid og fremtid, de dukker anonymt opp, spiller sin rolle, sjokkerer med menneskene og forsvinner igjen. De fører seg som om de hadde et kamera på seg – også når de ikke har et publikum. Samtidig handler Hamsuns verker om en desperat søken etter substans og autentisitet – eller realitet. Det kan være grunnen til at Hamsun selv var så fascinert av film, enda han en gang erklærte at han ikke forsto seg på den – og at han var forkjølet.

Illusjon

Filmen er «den store illusjon», og kan derfor være et spill eller en metafor for den livsanskuelse som kommer til uttrykk i Hamsuns verk. Det kan også være at det er dette trekket ved Hamsun som fører til at så mange filmskapere følger seg tiltrukket av ham, mener Rottem.

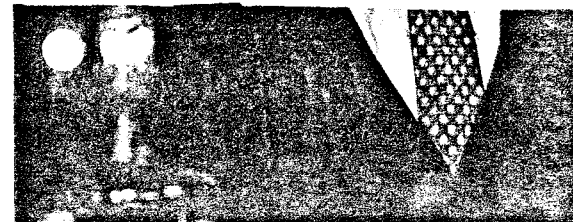
Tiltrukket blir filmskaperne altså, uansett de mange katastrofer Hamsun er en trollmann, også overfor illusjonistene i filmens verden.

PAN: Løytnant Glahns skjebne, tysk, 1937

LANDSTRYKERE: Norsk, 1989

HAMSUN: Nordisk, 1996

PAN: Kort er sommeren, svensk, 1962

TELEGRAFISTEN: Norsk, 1993

GÅTEN KNUT HAMSUN: Norsk, 1996

Filmet ofte og slaktet mye og blodig

Bare Ibsens dramaer er filmet oftere, men ingen norske romaner i filmutgave er blitt slaktet så mye og blodig som Hamsuns.

Likevel var mer eller mindre skrøpelige Hamsun-filmer en hovedattraksjon på de nordiske filmdager i Lübeck. Selv den elendigste av dem alle, en nederlandsk bredreretsproduksjon fra 1978 av «Mysterier», hadde takknemlige tilskuere.

Best

Men det finnes en film som er ubestridt god, dansken Henning CarlSENS «Sult» fra 1966, med svensken Per Oscarsson i en legendarisk hovedrolle.

Hamsun har altså fengslet utenlandske filmskapere vel så mye som norske. De to tidligste filmene vi vet om, er attpåtil russiske. Men de er forsvunnet, antagelig i tumultene rundt revolusjonen i 1917.

Den første av dem ble tatt opp i 1916 og het «Kjærlighetens slaver», etter Hamsun-novellen. Filmen ble registrert av Boris Suschkevitsj, med krefter fra Moskvas kunstnereteater på rollelisten. Nummer to tok for seg «Victoria», i 1917, og var først i rekken av fire filmer etter denne romanen. Og det var en kvinne, Olga Preobrasjenskaja, som sto for regien. Men hvordan – det forblir en filmhistorisk gåte, ifølge en bunnsolid dokumentasjon som medlem av den kunstneriske ledelse for filmdagene dr Hauke Lange-Fuchs har utarbeidet.

Norsk

Først i 1921 kom den norske filmdebuten, men for regi, manus og kamera sto to dansker, Gunnar Sommerfeldt og George Schneevogt, den siste var fotograf. «Markens grøde» ble høstet på kinolærretet året etter at Hamsun vant Nobelprisen. Den hadde originalmusikk skrevet av fiolinisten og dirigenten Leif Halvorsen. Musikken ble i stumfilmtiden sendt rundt på noteark til kinoene. Arund Rydland og Ragna Wettergreen var på rollelisten, og filmen ble tatt opp i det vakreste Nord-Norge. Den var borte i mange år, men ble gjenfunnet i USA og restaurert av Norsk filminstitutt. «Markens

grøde» er kalt en levende romanillustrasjon.

Så må vi dra til Tsjekkoslovakia og «Den siste glede», fra 1922, før nordmennene ved Harald Schwenzen samme år slapp løs den første heilnorske «Pan – fem akter og en epilog».

Året etter var svensken Johan Brunius på plass med «Hårda viljør – en nordlandskomedi» hvor kritikken snakket om en underholdende komedie med vakkert landskap og ikke stort mer. Eugen Skjønberg var telegrafist i Erlandsen i den første filmen som fulgte «Svømmere».

Tysk

I midten av 1930-årene kom neste Hamsun-bølge, i form av to tyske filmer, først «Victoria» i regi av en tsjekkisk greve som døde under innspillingen. Produzenten med det norsklydende navnet Olaf Fjord måtte overta regien.

I 1937 dukket «Pan – løytnant Glahns skjebne» frem. Denne sistnevnte var dubbet til norsk da den ble vist på kinoer her i landet, forøvrig

uten en brun tanke i hodet. Nazipresen ville ikke vite av en løytnant som var drømmende tenker og fjern fra denne verden. Først nesten 20 år senere, i 1955, kom den neste og tyske filmen, «Fiskeren fra Helligensee», visstnok også inspirert av «Victoria». Men den ble sendt ut uten Hamsuns navn på ettertekstene, og lar seg ikke oppspore i dag.

Dansk

I 1961 kom «Siste kapittel», også den i tysk utgave, men med norske Jac Hald i rollen som bonden Olaf. Året etter regi-sigerte dansken Bjarne Henning-Jensen «Kort er sommeren», etter «Pan», enda et eksempel på det vanlige Hamsun-samarbeidet i Norden. Jarl Kulle var en flottenfeiers løytnant, Bibi Andersson var Edvarda, og Liv Ullmann spilte Eva, mens Claes Gill var Mack. Den betydeligste Hamsun-filmen, «Sult», avsluttet Hamsun-sykklusen på 1960-tallet.

Tyskeren Peter Zadek slapp i 1974 løs «Istid», Tancred Dorsts skuespill fritt etter «På gjengrodd stier». I 1978

kom altså katastrofen «Mysterier». Og Bo Widerbergs «Victoria» var årets fiasko på Cannes-festivalen i 1978.

Går vi til 1988, finner vi en glasnost-film fra sovjetimperiets sluttfase, den latviske «Victoria» med bredformat og imponerende nytolkning, i mye motlys og med høyestlig baltisk fornemmelse. I 1989 begynte den nye norske Hamsun-bølgen – med den stort anlagte «Landstrykere», som fikk mye stryk med Helge Jordal i hovedrollen.

Erik Gustavsons «Telegrafisten», fra 1993, ble mye vennligere mottatt, både ute og hjemme. Henning CarlSENS «Pan» – den femte i rekken, fra fjoråret, var en slags nordisk bror til «Sult».

Biografier

Så kom 1996, det store året for Hamsun-biografier, med Troells som en magnet. Og akkurat i disse dager er en 14. Hamsun-film under innspilling, «Sunnhetspalasset», etter «Siste kapittel». Marie Gillain, det nye sexsymbolet i fransk film, spiller rollen som Julie d'Espard.